

Houtaanduidingen

Antiek, Oud, Ouderwets, in Onbruik
of soms nog wel eens gebruikt

Dit is de laatste publicatie van mijn goede vriend-sinds-heel-lang, Jan Wassink. Hij schreef het artikel na veel speurwerk, samen met zijn schoonzoon. Jan is op 11 juni overleden. Hij was een tropisch bosbouwer in hart en nieren, een man met een grote ervaring en levenswijsheid, een creatief en origineel mens met een brede visie, een heel eerlijk mens. Dat maakte hem tot een bijzonder gewaardeerde collega, tot een beminde vriend. Velen zullen hem missen.

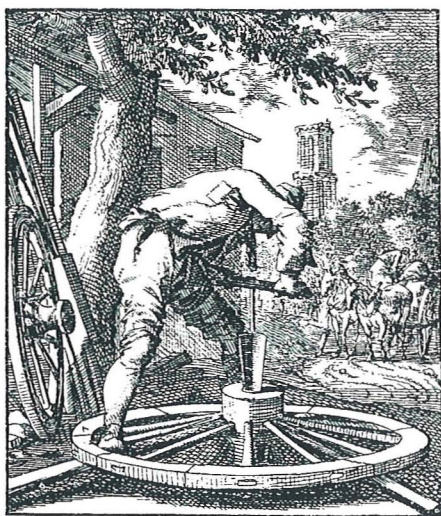
H. A. van der Meiden

Soms duiken in de praktijk of in de literatuur woorden op die op hout betrekking hebben, die echter het probleem oproepen dat de betekenis daarvan verloren is gegaan.

De „Lyste van des Graeffelijckheids Tolle van Hollandt binnen de Stad Haarlem“, Groot Placaatboek, uit 1645 is daar een mooi voorbeeld van.

De auteurs hebben een groot aantal van deze uitdrukkingen getraceerd. Daarbij hebben zij niet specifieke vak-literatuur nageplozen, zoals b.v. over de antieke houtscheepsbouw. Ir Wassink is houtdeskundige, Drs van Klaveren is archeoloog en historicus.

*De Waagemaaker.
Syt ghy belust op soet gemack,
Laad op den Heer uw lastig pack.*

d'Uitvinding van het Waagjenwiel,
Kan swaare Lasten licht vervoeren :

Wat torst en slechter meenig Ziel,
Jn't stof van kommer en remoeren;
Daar's heemels Waagen staat gereed,
Om op teneemen, al zyn leed.

Bij restauratie van oude gebouwen komt men in de bestekken, zover deze nog bestaan, vaak houtaanduidingen tegen die geheel in onbruik zijn geraakt, danwel namen die spontaan zijn bedacht. Van de laatste een voorbeeld, dat tevens min of meer de aanleiding is geweest tot het hierna volgende overzicht van houtaanduidingen.

Uit Parijs kwam recent het volgende verzoek:

„En effet, en 1685, Alexandre Jean Oppenardt passe au marché pour le parquet des petits appartements de Versailles et parmi les bois qu'il cite, il nomme „le gros jaune de Hollande.“ Quel est le nom scientifique de ce bois?“

Wat is/was dus „de grote/dikke/grove gele uit Holland?“ Dit is kennelijk een door de importeur gefantaseerde naam. Anatomische determinatie van monsters uit het parket in Versailles wijst op Chloroxylon swietenia, citroen hout, uit Ceylon. In die tijd werd in Nederland veel „geelhout“ ingevoerd, voornamelijk ten behoeve van de verfindustrie. Citroenhout

Jan en Kasper Luiken.
Spiegel van het menselijk Bedrijf MDCCLXVII.

<i>Balcken.</i>	
Den veertighsten penning.	
<i>Claphout.</i>	
Hondert stucks,	o — 0 — 4
Capravens of Sparren, het hondert,	o — 2 — 0
Camhout een kilt,	o — 2 — 0
Caleshout,	o — 2 — 0
Hondert pont, of een korf,	o — 1 — 0
<i>Canthout.</i>	
Ofte Ronthout, Malten of Sprietten, den veertighsten penningh.	
Canthout, volgens de reckenningh, een Schip vol,	1 — 0 — 0
Campecy-hout, een duyfsent pont,	o — 17 — 0
Hondert pont,	o — 1 — 12
<i>Cromhout.</i>	
En alle gesaeght Hout, den hondertsten penningh.	
<i>Deelen.</i>	
Het hondert,	o — 6 — 0
<i>Plancken.</i>	
Eycke Plancken, den hondertsten penningh.	
Ebbenhout, duyfsent pondt	1 — 7 — 0
Oock den hondertsten penningh.	
Fasethout, een duyfsent pondt,	o — 11 — 0
Fasethout, den hondertsten penningh.	
Glamstocken, t hondert	o — 6 — 0

„Lyste van des Graeffelyckheids Tolle van Hollandt binnen de Stad Haarlem.“
Groot Placaatboek 1645.

De Seeve maaker.

Gy die op't Klyne siet, Versuimd het groote niet.

ô Mens, so schwander in het schiften,
Tot voordeel van het vlees en bloed,
Hoe noodig was't u uit te siften,
Het quaad van't goed in uw Gemoed,
Op dat ghytbeste mocht behouden,
En u geen achteeloosheid berouden.

werd daar echter niet voor gebruikt. Wel is het aangetroffen als kozijnhout in Amsterdamse herenhuizen (determinatie Hr Wiselius, K.I.T.).

Van alle „Geelhout“ benaamde houtsoorten is het Citroenhout degene die tot de grootste diameters uitgroeit. Op indirecte wijze is daarmee aannemelijk gemaakt dat met de „dikke uit Holland“ het Ceylonese citroenhout waarschijnlijk bedoeld is geweest.

Sommige der gepresenteerde oplossingen in het navolgende overzicht zijn niet definitief. Daarnaast wordt een lijstje gegeven van uitdrukkingen waarvoor vooralsnog geen verklaring is gevonden. De auteurs houden zich aanbevolen voor op- en aanmerkingen en suggesties.

Azijnhout – *Quercus ilex* (Spanje). Wordt gebruikt in tandraden in de molenbouw, waarbij de tanden van zijnhout ingestoken worden in Pookhout.

Berkoenen – Perkoenpaaltjes, gebruikt als walbescherming in de waterbouw.

Boeckhout – Beukenhout

Boezemhout – Dwarsbalk bij schoorstenen.

Brasilien – Brazilhout, *Caesalpinia echinata*. Verf houtsoort, verwerkt in het Rasphuis te Amsterdam.

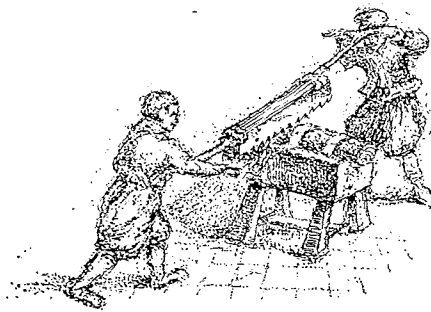
Bijlhout – Walaba uit Suriname.

Calamus – Verf houtsoort, *Daenorops draco*. Zie ook „Drakenbloed“.

Cam – Zie ook Camhout. *Parinaria anannia*. Snijsbaar, ook als brandhout gebruikt.

Camhout – Om kammen van te maken voor de textielnijverheid?

Campecy – Campeche hout, uit Campeche in Brazilië aangevoerd. Verf houtsoort. *Haematoxylon campechiana*.

Over zijn bezoek op 9 november aan het, in het voormalige Clarissenklooster op de Heiligeweg ondergebrachte Rasphuis, noteert Van Hout o.a. hoe hij de tuchtelingen met de zwaarste arbeid, het raspen van „bresilhout“, bezig vond. „Aangaende het Raspen, twelc, zoe wy zagen, gedaen werde by twe personen mit een sage off raspe, bestaende van twaelf zagen besyden den anderen; ooc eene, die wy zagen van tien. Haer dachwerc de meeste tsamen tsestich ponden sdaichs, de minste veertich ponden.“

Uit: Drie eeuwen verf. Mr. D. Vis, 1943.

Canthout: Zie ook „Kant“ – Onbekante delen. Wanbekante delen. Kantstukken in schuifraamkozijnen waarachter het touwtje loopt.

Capravens – Capsparren, daksparren.

Catechu – Verf houtsoorten. Gambir catechu, *Uncaria gambir*. Bengal catechu, *Acacia catechu*. Mangrove catechu, *Ceriops candoleana*.

Claphout – Zie Pijphout.

Cutch – Zie Catechu.

Drakenbloed – Verf houtsoort. *Dracaena draco*.

Duizendhout – 1000 stuks talhout.

Evenhout – Kegel van het kegelspel.

Fasces (in de kunst vaak afgebeeld) –

Roedebundel met bijl, als symbool van de heerschappij over leven en dood. Gedragen door de Lictoren van de Romeinen. Zie ook Fasseel.

Fascine – Bundel rijshout.

Fasseelhout – Afgeleid uit het Frans: faiscel, faisceau. Drie stuks brandhout met twee wissel gebonden (Vlaams Placaetboek 1515).

„... moet lanck wesen xij (= 12) palmen het fasceel, dick iiij (= 4) palmen, rond gebonden“ (Ordonantie Land van de Vrije, = buiten de stad Brugge). Een lang gekloofd hout. Als maataanduiding: „een iepenboom van 200 faseels groot“. In het metrieke stelsel: $\pm 30 \text{ dm}^3$.

Fasserhout – Hout om duigen van vaten uit te maken(?).

Faggot – Talhout. „Faggotman: Handelaar in talhout en brandhoutjes“.

Falicanthout – Niet kantrecht, met wan. „Indien dat hout zijn volkomen dikte en breedte niet heeft, so sal het falicant gerekend worden...“ Costume van Brussel 1644. Idem: „Het falicanthout en hetgene dat niet vierkant en is, daarop sal men den duymstock leggen, niet op het falicantste, noch op het minste...“

Fiset – Zie onecht geelhout. Verf houtsoort.

Fustel – Zie Provinciehout.

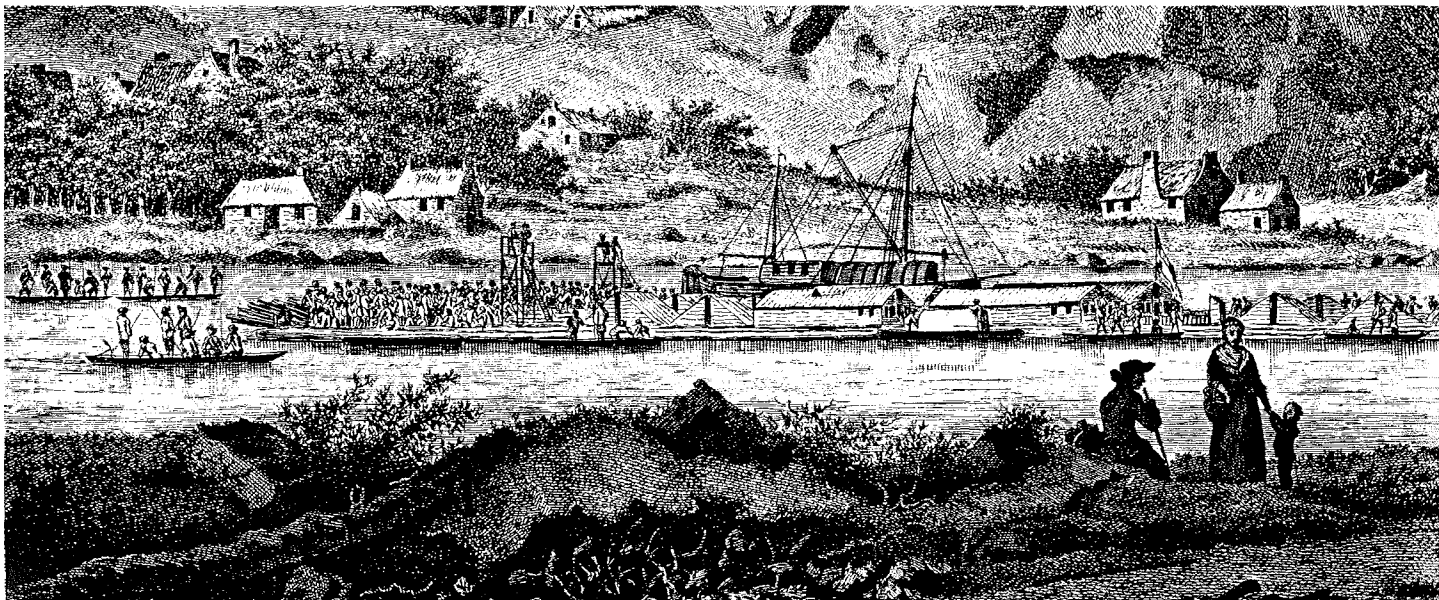
Fustet – Van Jamaica. Om vloeibare lak te maken.

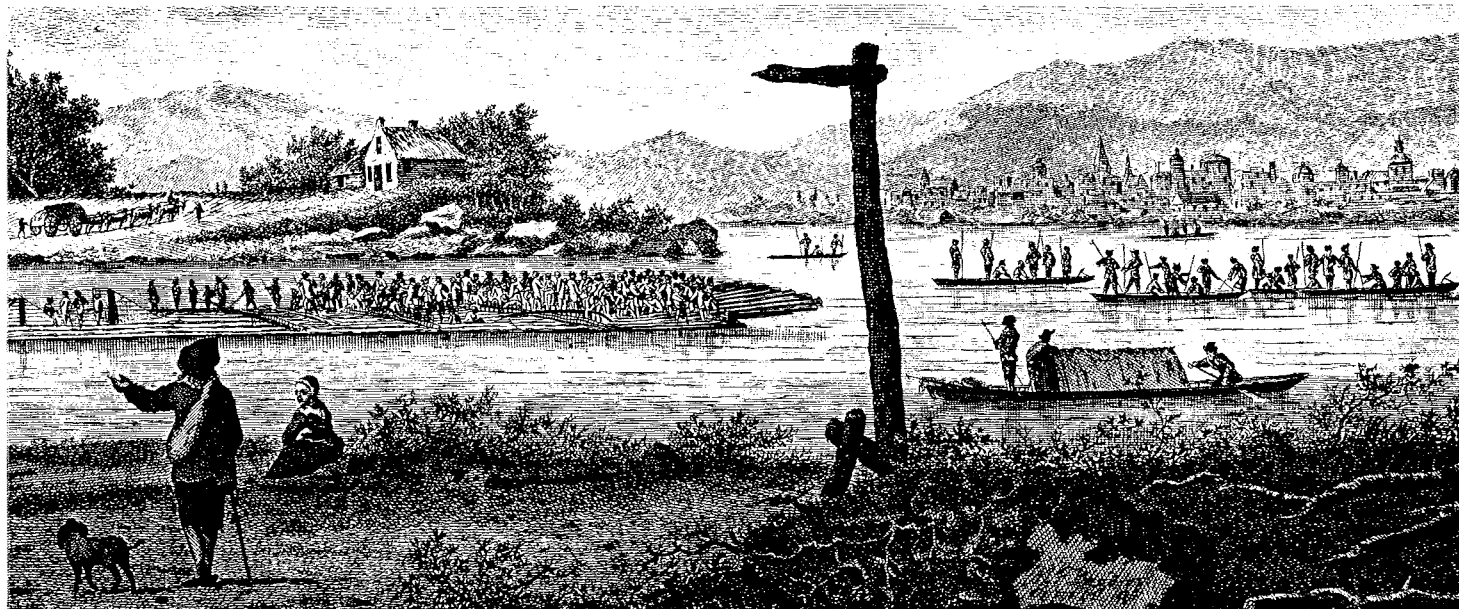
Young Fustic – Zie onecht Geelhout. Verf houtsoort.

Gaathout – Een probleemgeval! Gaatijzer is een stuk ijzer met gaten van diverse afmetingen waarmee men gaten kon aftekenen, of forceren in b.v. blik. Zou „gaathout“ iets dergelijks kunnen zijn voor b.v. leer of zeildoek? Ofwel mogelijk de bodem van een zeef?

„Het afkomen van een houtvlot, op den Rijn, een-en-een-half uur boven de stad Bonn.“ /K.F. Bendorp te Dordrecht, 1785.

„De Houtnegotie is een zeer voornaame tak van 's Lands Commerce; en het enkel vervoeren van dat Hout, welk van boven tot Dordrecht aangebragt wordt, levert een toereikend bestaan op, voor eene menigte der Stads-ingezetenen.“ Deze houtvloten hadden een totale lengte van 1040 „voeten“, werden bestuurd door voor en achter ca. 30 roerriemen en werden begeleid door 16 bootjes. Het geheel eiste 330 manschappen of meer.

B O S E N H O U T B E R I C H T E N

Palmenhout – Palmhout. Buxus.

Platijnhout – Mogelijk relatie met: houten platen (kammen) in een weefmachine?

Pernambuco hout – Roodhout. Verfhoutsoort. *Caesalpinia echinata*.

Pickstocken – Pekstokken, met pek besmeerd. Fakkels.

Pockhout – Pokhout. Naamsafleiding: „Het schuym dat men vergadert als men dit hout siet, geneest oock de seeren van de Pocken”.

Provinciehout – Hout afkomstig uit de Provence. *Provence bois de -*, *Madera de Provence*, *Fustel of geelhout*: *Bois rouge a l'usage des Teinturiers* (Halma). „Dat sij... en niet en sullen gebruiken... noch ooc geen provenshout...” (Voorschrift Blauwververs te Leiden).

Pijpdeel – Plank voorzien van groef (over een messing wordt niet gesproken).

Pijphout, Pijpenhout – Een ezel of balk van taai hout, gebruikt om loden en tinnen buizen omheen te vormen. *Pijphout of vathout* (Groot Placaetboek van Brabant). Klap of pijphout (Idem 1645).

Quercitron – Verfhoutsoort. Kleureik. Black oak. *Quercus velutia*, *Q. digitata*.

Rachters – Regels, raggels.

Roodhout – Verfhoutsoorten. Zie *Pernambuco* en *Sappan/Japonhout*.

Sakkerdaan – *Sacredan*, *Sakkredan*, *Sacrandae*. *Pterocarpus pedatus* Z.O. Azië. Vietnamees: *Dang Huang*. *Duang* = „For Gods, Heroes”. *Huang* = „incense, perfume, fragrance”. Wereld gebruikt in Amsterdamse Grachtenhuizen, ook geïmiteerd door schilderen.

Sandelhout – Verfhoutsoort. Ook gebruikt voor reukstoffen: goedkopere zeep en reukwaters.

Santelhout – Zie *Sandelhout*. Diverse Geelhoutsoorten.

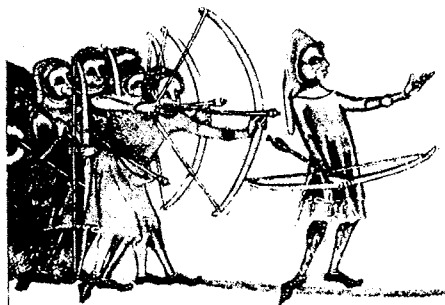
Sappanhout – Zie *Japonhout*.

Schaarstokken – Om een dek van een houten schip goed te laten sluiten, werden in de lengte schaarstokken tussen (de dekspanen?) gevoegd, meestal van eiken.

Schave (Houtschave) – Stapel van gekapte takken en snoeisels.

Scheerbalk – Nokbalk over de lengte van het ruimgat van een schip. De dwarsbalken heten merfels.

Schoffhout – Vloedplank in deuren en dijken. Algemeen schuifdeuren e.d.

Longbowmen at practice.

Parliament repeatedly passed laws forbidding the playing of village games like football so that more time would be spent in archery. About six feet in length, made of supple ash or especially of yew, its force could drive arrows even through armour. The time would soon come when yew forests would be royally protected to ensure an adequate supply of these weapons.

Uit: „History of England”, J. Burke, 1980.

Schuytkassen – Onderdelen voor de scheepsbouw. Maar welke?

St. Maertenshout

„Een slegt rood hout dat van West Indien van de Spaanse stad St. Marta gebracht en tot verwen gebruikt wordt”. Ook *Stockvishout* genoemd.

Slikhout – Kespen bij fundering op houten raamwerk.

Slijpdelen – Als vlotdelen (zie aldaar) maar 1 1/4" x 11" afmeting.

Sloepenhout – Fijn vuren of Fijn eiken. Doel duidelijk.

Spaens hout – *Taxus bacata*, voor het maken van bogen (Long bowls), Slag bij Dunbar Anno 1296).

Speckhout – Hout om wielspaken van te maken.

Speekhout – Zie *Speckhout*.

Spekhout – *Natal Mahogany*. *Kiggelaria dragiana*. Zuid-Afrika.

Spekhout – In de betekenis van spint.

Stockvishout – Zie *St. Maertenshout*.

Talhout – Geschilde eikentakken (afval van de eekfabricage?).

Vlotdelen – 1" x 11" planken die gebruikt werden om als vloer te dienen op houtvloten, waar het onderkomen van de vlotters op gebouwd werd. Er was een beperkt aanbod langs de grote rivieren.

Wagenschot – Engels: *wainscot*. Kwartier gezaagd (oorspronkelijk gekloofd) eiken.

Wemelhout – Onduidelijk. *Wemel* betekent een spijkerboor. *Wemelen* is boren. Maar wat is *wemelhout* dan precies?

Wishout – Waarschijnlijk *Wischersklos*: poetsstok van een kannonier.

Yserhout, West-Indisch – *Swartia munitiflora*, *Brown Ebony*, *S. bannia*: *Savanne ijzerhart* *S. prouasensis*: *Ijzerhart*.

Zwengelhout – *Zwengelspaan*, -plank, -bord. Gebruikt bij de vlasbereiding voor het schonen van de stengel. *Wiek* van een molen. *Wippaal* van een waterput.

Nota Bene

Een aantal uitdrukkingen waarvan de betekenis voorsnog niet gevonden is:

Armhout
Blekhout
Caleshout
Facethout
Fonsuurhout
Glamstocken
Lepelhout
Metaalhout
Suikerstienhout
Spouelhout
Waaghout
Wagen willegen

Geraadpleegde literatuur

- * Groot Placaetboek der Vereenigde Nederlanden, deel 4, 1645.
- Lyste van des Graeffelijckheids Tolle van Hollandt binnen de Stadt Haarlem.
- * Halma, François. *Le Grand dictionnaire François et Flamend...* editions 1708, 1710, 1733, 1781.
- * Woordenboek der Nederlandse Taal, 1882 en nog niet klaar, huidig staat: tot Ver... Planning: klaar 1989.
- * Boerhave Beekman. *Hout aller tijden*. 5 dln.
- * Bouwkundige encyclopedie (Elsevier).
- * Bärner. *Nützhölzer der Welt*. 4 dln.
- * Diderot et d'Alambert. *Encycl. ou Dictionnaire raisonné*. 1765.
- * Persoonlijke mededelingen van derden, o.a. Hr. G. Gras, Zaandam.

Ir. J. T. Wassink en
Drs. H. W. van Klaveren

Stichting
Bos en Hout
Bosrandweg 5,
postbus 253
6700 AG Wageningen
Tel. 08370-10121

SBH